



DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 14 grudnia 2017 r.

Poz. 5308

UCHWAŁA NR XXXIII/210/2017 RADY MIASTA TERESPOL

z dnia 15 listopada 2017 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Terespol na lata 2017 - 2020.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2017r. poz. 1875) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.) - po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miasta uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Terespol na lata 2017 - 2020”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Terespol.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Miasta
Terespol

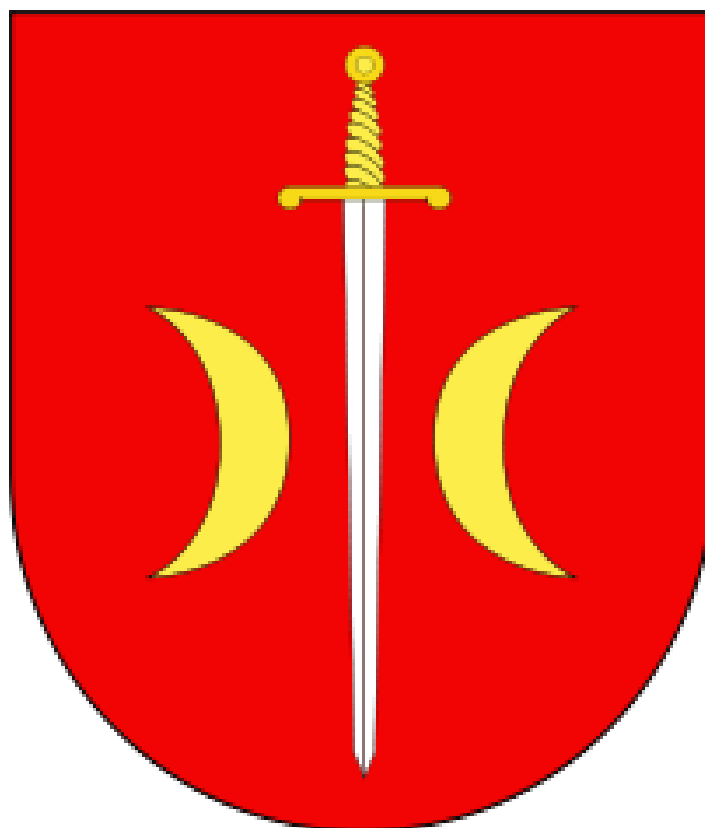
Jarosław Tarasiuk

Załącznik do uchwały Nr XXXIII/210/2017

Rady Miasta Terespol

z dnia 15 listopada 2017 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA TERESPOL NA LATA 2017 - 2020



OPRACOWANIE:
mART Marta Mokanek
ewidencjazabytkow@gmail.com

TERESPOL, LIPIEC 2017

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	21
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta	21
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta	27
5.2.1. Charakterystyka miasta	27
5.2.2. Zarys historii obszaru miasta	29
5.3. Krajobraz kulturowy	31
5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	40
5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków	41
5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	41
5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	42
5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	44
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń	46
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami...	49
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	54
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	55
9.1. Dotacje	56
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	60
9.3. Środki europejskie	61
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków	65
11. Bibliografia.....	66
12. Spis tabel i zdjęć	67

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe jako jeden z podstawowych aspektów życia i działalności człowieka, kształtuje związki międzyludzkie i określa tożsamość i świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe stanowią cenny element kultury, który wpływa na kształtowanie się otoczenia człowieka współczesnego, mający wszechstronny wpływ na jego życie codzienne. Bogactwo i różnorodność dziedzictwa, należycie pielęgnowane i wykorzystane, powinny stanowić jeden z głównych czynników rozwoju życia społeczno - gospodarczego.

W 20 lat po zapoczątkowaniu w Polsce przemian ustrojowych pojawiają się nowe zjawiska i postawy wobec problemu ochrony dorobku i spuścizny minionych pokoleń. Zaczynamy postrzegać dziedzictwo kulturowe, jako jedną z ważniejszych gałęzi życia gospodarczego, która może generować znaczne zyski. Przejawem nowego podejścia władz do roli dziedzictwa kulturowego było przyjęcie 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zastępując starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., na nowo zdefiniowała pojęcia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i określiła politykę państwa oraz powinności władz państwowych i samorządowych w tej dziedzinie. Ustawa zobowiązuje organy samorządu do sporządzania co cztery lata Programów opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie stanowi wypełnienie ustawowego obowiązku.

Przedmiotem Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Terespol (GPOnZ) jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego miasta Terespol. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446, ze zm.) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. GPOnZ sporządzany jest przez Burmistrza, następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miasta. GPOnZ ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Burmistrz przedstawia Radzie Miasta sprawozdanie z wykonania GPOnZ.

GPOnZ to dokument uzupełniający do innych aktów planowania. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Głównym odbiorcą GPOnZ jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami GPOnZ mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy miasta. Istotnym celem GPOnZ jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy partycypacji mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania

obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania GPOnZ i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483 ze zm.) w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

- **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

- **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

- **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) relikwtami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.

Dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków - na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu - w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego, zaliczany do jednej z kategorii, na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2) uznanie za pomnik historii.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO

w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3) utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji

o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 446 ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

• **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 778 ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu

i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 290 ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 672 ze zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 2134 ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 2147 ze zm.). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 406 ze zm.). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie

upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1817 ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 774). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987 ze zm.). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1506 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju

strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane przy zabytkach.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

• **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004 - 2020**

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całość historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,

- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta uchwałą nr 8 przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji w horyzoncie roku 2020 i 2030, określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących kierunkach interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2020 r.:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie.
- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

- 4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
- 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- 4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

• Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący

ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

- **wojewódzkim:** Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018, Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim,

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej miasta. Na poziomie powiatowym nie ma obowiązujących dokumentów strategicznych itp.

Dokumenty opracowane na poziomie województwa:

- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018**

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018 opracowany został w 2015 r. W Województwie Lubelskim w latach 2007 - 2010 obowiązywał pierwszy program na podstawie uchwały nr XIII/199/07 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 listopada 2007 r., następnie w latach 2011 - 2014 obowiązywał Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2011 - 2014 przyjęty w dniu 27 czerwca 2011 r. przez Sejmik Województwa lubelskiego uchwałą nr X/132/2011.

Wyznaczone cele Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018:

Cel strategiczny I. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno - ekonomiczny.

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

• **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta 24 czerwca 2013 r. w czasie XXXIV sesji Sejmiku Województwa Lubelskiego. Dokument ten stanowi aktualizację Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006 - 2020 przyjętej uchwałą nr XXXI/545/09 przez Sejmik Województwa Lubelskiego dnia 27 kwietnia 2009 r.

Strategia to najważniejszy dokument programowy województwa określający wizję, cele i kierunki rozwoju regionu. W dokumencie wyznaczono dziedziny o szczególnych potencjałach rozwojowych oraz obszary strategicznej interwencji.

Jako istotny potencjały województwa lubelskiego w kontekście kultury wskazano: nie w pełni wykorzystane wielokulturowe tradycje oraz fakt, iż województwo to miejsce dotknięte zbrodniami totalitaryzmu XX w. Podkreślono ponadto duży wpływ edukacyjny podmiotów działających w dziedzinie kultury.

W kontekście dziedzictwa kulturowego najważniejszym celem operacyjnym wyznaczonym w Strategii jest cel: Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrz regionalnej. W efekcie jego realizacji wzmocnione zostanie poczucie wspólnoty regionalnej oraz pobudzona zostanie aktywność społeczna.

• **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego**

Obecnie obowiązujący Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego został przyjęty 30 października 2015 r. Jest dokumentem o charakterze

długookresowym i określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno - przestrzennej województwa.

Jako jedno z uwarunkowań wewnętrznych rozwoju zagospodarowania województwa lubelskiego wskazano środowisko kulturowe. Na potencjał kulturowy województwa składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo - ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne.

Jednym z wyzwań rozwojowych województwa jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie i promocji wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność przestrzeni województwa. Zakłada się, że zarządzanie krajobrazem oparte będzie o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno - konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne dotyczyć będą objęcia ochroną prawną krajobrazów przyrodniczych i kulturowych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych.

Celem wiodącym jest zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia. W sferze zagospodarowania przestrzennego środowisko kulturowe jako cel główny wyznaczono. Wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi. Dla powyższego celu określono cele szczegółowe:

- Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego.
- Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych.
- Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej.
- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego Plan określa kierunki i działania mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej. Wskazuje przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie.

Kierunki i działania w dla obszaru dziedzictwo kulturowe:

Kierunek: Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym.

Działania:

1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego).

1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek: Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi.

Działania:

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych.
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych.
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych.
- 2.4. Uczytelnianie reliktyw zabytków archeologicznych.

Kierunek: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działania:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych (PKult.).
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej.
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych.
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych.
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.
- 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych.

Kierunki oraz działania w dla obszaru - dobra kultury współczesnej:

Kierunek: Ochrona dóbr kultury współczesnej.

Działania:

- 1.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych.
- 1.2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów.
- 1.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

• **Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim**

Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w województwie lubelskim została przyjęta uchwałą nr CLXVIII/1984/08 przez Zarząd Województwa Lubelskiego dnia 7 października 2008 r. Dokument ten powstał na potrzeby opracowania planu zagospodarowania przestrzennego województwa, zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Określa on możliwości zrównoważonego rozwoju gospodarki turystycznej poprzez promowanie różnorodnych form turystyki i rekreacji, racjonalne wykorzystanie bazy turystycznej, zasobów ludzkich, przyrodniczych, kulturowych czy materialnych. Dokument zawiera cele główne, kierunki rozwoju sektora turystyki oraz strategiczne działania. Jako czynniki atrakcyjności turystycznej wskazano m.in.: występowanie zespołów i obiektów zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów; walory przyrodnicze i krajobrazowe; o walory kulturowe; sposoby udostępniania walorów turystycznych obszarów.

Celem nadrzędnym Koncepcji jest „Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu”.

Głównymi kierunkami rozwoju turystyki są turystyka krajoznawcza - indywidualna i zorganizowana, wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycję zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu; turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie miasta

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

- **Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Terespol na lata 2017 - 2023**

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Terespol na lata 2017 - 2023 został przyjęty uchwałą nr XXVII/177/17 przez Radę Miasta Terespol dnia 19 maja 2017 r.

Obszar rewitalizacji obejmuje całość lub część obszaru zdegradowanego, pod warunkiem, że cechuje się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk. Należy jednak zaznaczyć, że zdiagnozowane problemy muszą mieć istotne znaczenie dla lokalnego rozwoju. W celu przeprowadzenia diagnozy służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji wykorzystano podział Miasta Terespol na jednostki analityczne (pomocnicze), będące intuicyjnym, panującym podziałem dla interesariuszy Lokalnego Programu Rewitalizacji. Podział ten odzwierciedla w sposób trafny, problemy panujące w mieście. Miasto Terespol zostało podzielone na 6 jednostek pomocniczych, tzw. stref. Wybrany obszar do rewitalizacji, stanowiący część obszaru zdegradowanego, wskazano:

- Podobszar nr 1: Ulice: Narutowicza, Graniczna, Henryka Sienkiewicza, Krótka, Przeskok, Reymonta, Polna, Topolowa 6g;
- Podobszar nr 2: Ulice: Stacyjna, Wspólna, Wojska Polskiego (od przejazdu kolejowego oraz z wyłączeniem numerów 54a, 54b, 54c, 54d, 72, 74, 76).

Na terenie Podobszaru 1 znajduje się Prochownia, która została zbudowana na początku XX w. i pełniła rolę magazynu amunicyjnego, który zaopatrywał pozostałe obiekty na terenie Terespolu. Natomiast na terenie Podobszaru 2 znajduje się jeden obiekt zabytkowy.

Wyznaczona wizja obszaru rewitalizacji w 2023 r. przedstawia się następująco: Obszar rewitalizacji w 2023 r. to bezpieczne i atrakcyjne miejsce do życia i prowadzenia swojej działalności gospodarczej. Mieszkańcy stanowią zintegrowaną społeczność chętnie włączającą się w realizowane wydarzenia społeczno-kulturalne, a także podejmującą własne

inicjatywy na rzecz poprawy warunków swojego życia. Dzieci i młodzież mają zagwarantowaną opiekę oraz ofertę edukacyjną i rekreacyjną na wysokim poziomie, dzięki czemu zminimalizowane zostały problemy opiekuńczo - wychowawcze oraz zmniejszeniu uległ odsetek popełnianych aktów wandalizmu i drobnych przestępstw. Działania na rzecz aktywizacji zawodowej i społecznej skutecznie przyczyniają się do ograniczenia zjawiska wykluczenia społecznego, a dzięki odpowiedniemu wsparciu obszar rozwija się gospodarczo i rośnie wskaźnik przedsiębiorczości. Warunki mieszkalne oraz zagospodarowanie przestrzeni publicznej, a także jakość środowiska naturalnego w znaczny sposób poprawiły komfort życia mieszkańców.

W ramach Programu przewiduje się realizację 4 celów strategicznych wpisujących się we wszystkie sfery rewitalizacji. W wyznaczonych celach nie ma zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

W Programie, w rozdziale 6.3., przedstawiono stan zabytków na terenie miasta. Wg rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego na terenie miasta Terespol znajdują się 4 obiekty zabytkowe. Dwa z nich zlokalizowane są przy ulicy Wojska Polskiego (strefa VI): drewniana kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego (na cmentarzu prawosławnym) oraz pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, wraz z ogrodzeniem i otoczeniem. Trzeci z obiektów znajduje się przy ulicy Cerkiewnej (strefa III): cerkiew prawosławna pw. Jana Teologa, a czwarty przy ulicy Topolowej: prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej (strefa II). Średnia liczba tego typu obiektów w mieście (w podziale na jednostki pomocnicze) wyniosła 0,8. Tym samym, powyżej tej średniej znalazły się wszystkie strefy, w granicach których znalazł się obiekt zabytkowy. Na terenie tychże stref można więc mówić o występowaniu sytuacji kryzysowej w zakresie sfery przestrzenno-funkcjonalnej.

• **Zintegrowana Strategia Rozwoju przygranicznego Obszaru Funkcjonalnego „Aktywne Pogranicze” na lata 2015 - 2020**

Zintegrowana Strategia Rozwoju Przygranicznego Obszaru Funkcjonalnego „Aktywne Pogranicze” jest wynikiem wspólnych ustaleń 12 gmin powiatu bialskiego w zakresie współpracy na rzecz rozwoju wyznaczonego obszaru funkcjonalnego. Gminami wchodzącymi w skład obszaru są: Gmina Janów Podlaski, Gmina Kodeń, Gmina Konstantynów, Gmina Leśna Podlaska, Gmina Łomazy, Gmina Piszczac, Gmina Rokitno, Gmina Sławatycze, Miasto Terespol, Gmina Terespol, Gmina Tucznia i Gmina Zalesie.

W Strategii wyznaczono potencjalne projekty realizowane w partnerstwie samorządów POF Aktywne Pogranicze. W sferze ochrony zabytków wskazano na:

Cel strategiczny 1 Zrównoważona i wyspecjalizowana gospodarka

Zadanie:

Rozbudowa infrastruktury turystycznej nad rzeką Bug - liniowy produkt turystyczny (Partnerstwo gmin POF „Aktywne Pogranicze” z gminami województwa podlaskiego, lubelskiego).

Natomiast dla miasta Terespol w obszarze celu strategicznego 1. Zrównoważona i wyspecjalizowana gospodarka, wskazano zadania, które związane są z ochroną i opieką zabytków:

- Promocja miasta, informacja turystyczna (budowa strony internetowej, witacze, aplikacja mobilna).
- Rozwój i wyposażenie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej przeznaczonej na użytek publiczny, m.in. oznakowanie turystyczne (w tym wizualizacja pionowa).

W Strategii omówiono środowisko kulturowe regionu. Ważnym, z punktu widzenia życia mieszkańców, jest dostęp do różnych form kultury. Zaspokajanie potrzeb wyższego rzędu, jakimi są potrzeby kulturowe kształtują potencjał kulturowy danego obszaru. Podtrzymywanie lokalnych tradycji i instytucji kulturalnych to niezbędny i jednocześnie pozytywny aspekt wpływający na rozwój sektora usług turystycznych oraz na lepszy dostęp do dóbr i usług kultury.

Na terenie obszary funkcjonalnego znajdują się liczne zabytki wpisane do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków. Według podziału na kategorie znajdują się tu zabytkowe cmentarze i kaplice cmentarne, obiekty sakralne, obiekty świeckie i inne. Ponadto na terenie gminy Zalesie znajdują się zabytki archeologiczne zapisane z rejestrze „C”, tj. grodzisko wczesnośredniowieczne wraz z osadą przyrodową.

Z przeprowadzonej analizy wynika, iż część obiektów zabytkowych znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga przeprowadzenia prac renowacyjnych. Odnowy lub poprawy stanu wymagają obiekty zabytkowe służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego w szczególności w następujących gminach: Leśna Podlaska, Konstantynów, Piszczac, Kodeń. Inną formą zachowania dziedzictwa kulturowego może być zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa tego obszaru z przeznaczeniem na cele publiczne.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Terespol

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Terespol zostało przyjęte uchwałą nr XXVI/141/2001 Rady Miejskiej Terespol dnia 26 października 2001 r., zmienione uchwałami Rady Miasta Terespol nr XXXIV/149/06 z dnia 27 lipca 2006 r., nr XXXVIII/214/10 z dnia 29 lipca 2010 r., nr XXXIX/245/14 z dnia 24 czerwca 2014 r. oraz nr XLI/262/14 z dnia 26 września 2014 r.

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej Samorządu. Jest dokumentem planistycznym, określającym politykę rozwoju przestrzennego miasta w jej granicach administracyjnych. Nie jest aktem prawa miejscowego, jednak jego ustalenia są wiążące dla organów miasta przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz umożliwiają integrację przestrzeni jako określonej całości. Studium ma

także za zadanie sformułowanie lokalnych uwarunkowań, celów i programów rozwoju, dzięki czemu staje się ono dokumentem wytyczającym ogólną politykę przestrzenną miasta oraz aktem polityki rozwoju przestrzenno - gospodarczego miasta.

W Studium określono kierunki i zasady ochrony dóbr kultury:

Działalność zachowawcza powinna dążyć do utrwalenia istniejących wartości przez ich zabezpieczanie w dwóch aspektach:

- w skali urbanistycznej jako całości integralnej części krajobrazu,
- w skali poszczególnych obiektów, w ramach istniejących zespołów.

Ochrona krajobrazu kulturowego ma za zadanie:

- zintegrowanie z rozwojem regionów i miejscowości z działaniami ekologicznymi oraz z konserwacją środowiska naturalnego;
- zachowanie w krajobrazie kulturowym wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego dla: przekazu rodzimych, regionalnych i narodowych tradycji; ochrony przedmiotu badań naukowych w dziedzinie nauk przyrodniczych, geograficznych, historycznych, filozoficznych i estetycznych; edukacji społecznej;
- konserwacji krajobrazu jako dobra wspólnego stanowiącego część cywilizacji, pamięci, wspólnej historii do przekazania przyszłym pokoleniom.

Zasady konserwacji krajobrazu kulturowego:

- konserwacja powinna stanowić integralną część ogólnej polityki rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społecznego. Powinna być jasno określona na wszystkich szczeblach planowania regionalnego, urbanistycznego, architektonicznego i w dziedzinie ochrony środowiska;
- krajobraz ma charakter interdyscyplinarny i wymaga uczestnictwa wielu różnych specjalizacji w celu jego rozpoznania, określenia jego zasobów i metod jego ochrony;
- krajobraz jest niepodzielny i powinno się wypracować właściwe prawa jego ochrony dla uniknięcia nakładania się kompetencji różnych służb nadzorujących zarządzanie krajobrazem;
- przedmiotem ochrony jest zarówno sam krajobraz, jak i ludzie, którzy go zamieszkują a także ich potrzeby życiowe. Ochrona krajobrazu powinna łączyć się z jednocześnie utworzonym statusem społeczno - ekonomicznym dla danego regionu (co przejawia się w ulgach podatkowych prywatnych i przedsiębiorstw lub dotacjach rządowych lub samorządowych).

Kierunki ochrony kulturowo - krajobrazowej:

Strefa ochrony kulturowo - krajobrazowej obejmuje większość istniejących na terenie miasta układów o wyraźnie zarysowanej tożsamości kulturowej. W celu zachowania i podkreślenia tożsamości kulturowej tej strefy, jak i ochrona krajobrazu należy:

- zachować istniejące obszary zabudowy miejskiej;
- zachować istniejącą małą architekturę - kapliczek, krzyży i świątków przydrożnych;
- nowa zabudowa powinna być kształtowana w harmonii z tradycyjnym krajobrazem kulturowym miasta;

- istotne jest uwzględnienie zasady harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego. Ewentualne nowe inwestycje mogące zakłócić harmonię, muszą być zlokalizowane w miejscach nieekspozowanych, a w ich zagospodarowaniu należy uwzględnić sposób wpisania w otaczający pejzaż (np. obsadzenie komponowaną zielenią).

Szczególną niematerialną wartością kulturową, którą powinna być uwzględniona w działaniu planistycznym jest przebieg historycznego szlaku handlowego oraz szlaku przenikania kultur. Do wartości kulturowych (nasyconie drewnianym budownictwem, krzyże, kapliczki) dołącza się również wpisanie w mało przekształcony krajobraz równiny. Strefa planistycznej ochrony konserwatorskiej łączy się tu z ochroną krajobrazu naturalnego.

Przez teren miasta przebiega historyczny szlak handlowy. Celem zagospodarowania zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki należy podjąć działania obejmujące uczytelnienie i zagospodarowanie, w miarę możliwości, historycznych szlaków handlowych jako szlaki turystyczne lub ścieżki rowerowe.

Kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego miasta powinno odbywać się poprzez:

- utrzymanie regionalno - historycznej skali i struktury miasta;
- skupienie zabudowy na zasadzie dogęszczenia istniejącej struktury zespołów mieszkalnych przy kontynuowaniu historycznego układu i ich charakteru;
- otaczanie zielenią obiektów dysharmonijnych;
- kształtowanie form zabudowy nawiązującym do tradycyjnego budownictwa;
- utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego;
- w przypadku istniejących zespołów o wartości krajobrazowo - kulturowej należy dbać o utrwalanie istniejących wartości w skali urbanistycznej jako całości i integralnej części krajobrazu. Ochrona ta powinna polegać na utrzymaniu zwartości zespołu przez zatrzymanie procesów rozprzestrzeniania zabudowy rozproszonej, zachowaniu regionalnego charakteru budownictwa poprzez objęcie ochroną konserwatorską zwartych grup zabudowy historycznej, zachowaniu skali zespołu zarówno w stosunku do otaczającego krajobrazu jak i we wnętrzu układu;
- zachować istniejącą małą architekturę - kapliczek, krzyży i świątków przydrożnych;
- ochrona zabytkowych założeń sakralnych świadczących o przenikaniu się kultur wschodu i zachodu;
- utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka wyróżniających się krajobrazowo terenów z zachowanymi obiektami, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
- należy chronić wszelkie przejawy działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwać tradycje obrzędowe, plastyczne, rękodzielnicze, rzemieślnicze oraz współczesne formy kontynuacji tradycji lokalnych. W tym celu należy zapewnić możliwość rozwijania działalności znajdujących się na terenie miasta twórców ludowych poprzez urządzania zorganizowanych form promocji kultury oraz popierania inicjatyw istniejących tu instytucji kulturotwórczych.

Ustalenia dla stanowisk archeologicznych:

- stanowiska występujące na terenie miasta objęte są obserwacją archeologiczną;
- działalność inwestycyjna na terenie stanowisk może być prowadzona, po uprzednim uzgodnieniu jej ze służbą konserwatorską, pod nadzorem archeologiczno - konserwatorskim.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Terespol**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m. in. przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych,
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta Terespol jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie miasta obowiązuje obecnie 5 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Miasta Terespol uchwała Rady Miasta Terespol nr XXXIV/185/2002 z dnia 30 września 2002 r., Dz. Urz. Woj. Lub. Nr 161 poz. 3686 z dnia 23 grudnia 2002 r.
2. Zmiana mpzp Miasta Terespol uchwała Rady Miasta Terespol nr VI/24/07 z dnia 16 marca 2007 r., Dz. Urz. Woj. Lub. Nr 76 poz. 1546 z dnia 09 maja 2007 r.
3. Zmiana mpzp Miasta Terespol uchwała Rady Miasta Terespol nr XXXVIII/215/10 z dnia 29 lipca 2010 r., Dz. Urz. Woj. Lub. Nr 102 poz. 1918 z dnia 16 września 2010 r.
4. Zmiana mpzp Miasta Terespol uchwała Rady Miasta Terespol nr XLI/262/14 z dnia 26 września 2014 r., Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 17 listopada 2014 r., poz. 3690.
5. Zmiana mpzp Miasta Terespol uchwała Rady Miasta Terespol nr XVIII/121/16 z dnia 10 czerwca 2016 r., Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 20 lipca 2016r., poz. 3272.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego miasta

5.2.1. Charakterystyka miasta

• Położenie geograficzne i środowisko przyrodnicze

Miasto Terespol usytuowane jest w płn. - wsch. części województwa lubelskiego, w płn. - wsch. części powiatu bialskiego, w odległości 7 km od Brześcia (Białoruś) i 35 km od miasta powiatowego - Białej Podlaskiej. Miasto położone jest na zach. brzegu rzeki Bug stanowiącej naturalną granicę państwa, a jednocześnie granicę Unii Europejskiej. Znajdują się tu dwa polsko - białoruskie przejścia graniczne: drogowe przejście z przeznaczeniem dla ruchu osobowego oraz przejście kolejowe.

Miasto leży na ważnych szlakach komunikacyjnych, które stanowią:

- droga krajowa nr 2 (przyszła autostrada A-2) - łącząca przejścia graniczne w Świecku i Terespolu;
- linia kolejowa E 20 łącząca przejście graniczne w Kunowicach z przejściem w Terespolu.

Cały obszar miasta znajduje się w utworzonym w 1990 r. obrębie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, w bezpośrednim sąsiedztwie Parku Krajobrazowego Podlaskiego Przełomu Bugu, gdzie znajduje się szczególnie cenne stanowisko fauny - „Rezerwat Czapli Stóg” oraz flory - „Szwajcaria Podlaska”.

Przez teren miasta przepływa kilka niewielkich cieków wodnych uchodzących pośrednio lub bezpośrednio do rzeki Bug. Teren Miasta znajduje się w całości w obrębie zlewni Bugu, będącego częścią dorzecza Wisły.

Miasto położone jest w korytarzu ekologicznym o randze międzynarodowej i krajowej, na obszarach o dużych wartościach przyrodniczych, uznanych za Ekologiczny System Obszarów Chronionych (ESOCh). Na granicy Miasta Terespol znajduje się obszar Natura 2000 (PLH060053). Kolejną instytucją instytucji prowadzącej działalność kulturalną w mieście Terespol jest Miejska Biblioteka Publiczna (MBP), mieszcząca się w budynku przy ul. Wojska Polskiego nr 132. Biblioteka ta pełni zasadnicze funkcje w zakresie działalności kulturalnej skierowanej przede wszystkim do lokalnej społeczności.

• Instytucje kultury i organizacje działające w sferze kultury

Instytucji prowadzącą działalność kulturalną w Terespole jest Miejski Ośrodek Kultury zlokalizowany przy ul. Henryka Sienkiewicza 27. Jednostka ta prowadzi działalność w zakresie zajęć: plastycznych, teatralnych, tanecznych, muzycznych, a także sportowych. Kolejną instytucją zajmującą się działalnością kulturalną w mieście jest Miejska Biblioteka Publiczna, mieszcząca się w budynku przy ul. Wojska Polskiego nr 132. Biblioteka ta pełni zasadnicze funkcje w zakresie działalności kulturalnej skierowanej przede wszystkim do lokalnej społeczności.

Bardzo ważnym miejscem działającym w obszarze kultury na terenie miasta jest Prochownia w Zespole Fortów Twierdzy Brzeskiej w Terespole. Ekspozycje do urządzania wystaw tematycznych, takich jak: rzemieślnicza, etnograficzna, militarna itd. są darami głównie mieszkańców Terespola i najbliższych okolic ale także i tych dalszych jak: Siedlec, Warszawy, Modlina i z Niemiec. Wiele ekspozycji pozyskanych zostało przez samych członków Koła Miłośników Fortyfikacji i Historii (KMFiH) a takim znaczącym było wypatrzenie a następnie wydobywanie z rzeki Bug części wysadzonego przez Niemców w czasie II wojny światowej pociągu towarowego.

Najważniejsze tematyczne wystawy jakie do tej pory były zorganizowane:

- z okazji beatyfikacji Jana Pawła II,
- rękodzieło Koła Plastycznego MOK Terespol,
- pieniądze świata,
- rękodzieło terespolskiego Klubu Seniora,
- fotograficzna - Brześć i twierdza brzeska w latach 1921 - 1939.

W sali „kolejowej” głównym ekspozycją jest makietka stacji Terespol w skali 1:87 z okresu lat 1919 - 1939. Makietka powstała w ramach realizacji projektu i otrzymanych środków finansowych z Muzeum Historii Polski - program „Patriotyzm Jutra”. Makietka zaprojektowana i wykonana została przez Koło Miłośników Fortyfikacji i Historii.

Ponadto KMFiH realizowało projekt pt. „Realizujemy Terespolskie Inicjatywy” finansowany ze środków Narodowego Centrum Kultury dzięki programowi DK+ „Inicjatywy Lokalne 2014” w ramach którego powstały:

- film o prochowni Terespol - „Koleje losu XX wiecznej fortyfikacji”
- film/spot miasta Terespol - „Widzimy miasto”
- folder reklamowy prochowni i miasta Terespol.

KMFiH nawiązało współpracę z dyrekcją Muzeum Twierdzy Brzeskiej w Brześciu, Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej i Muzeum Regionalnym w Siedlcach skąd otrzymują materiały historyczne. Prowadzona jest księgę zwiedzających prochownię, w której są wpisy gości z kraju oraz: Chin, Tajwanu, Ameryki oraz wielu państw Europy.

Obecnie tak urządzona Prochownia Terespol pełni rolę instytucji kulturalnej, gdzie znajduje się mini - muzeum, odbywają lekcje tzw. „zielonej szkoły”, jest przystanią rajdów rowerowych i miejscem uroczystości patriotycznych miasta. W najbliższym czasie planowane jest:

- budowa przenośnej makiety osiedla kolejowego w Terespolu z końca XX w. w skali TT (1:120),
- rozszerzenie wystawy poświęconej gen. Franciszkowi Krajowskiemu o materiały dotyczące jego synowa Wielisławowi, który był w randze ppłk Wojska Polskiego i po kampanii wrześniowej 39' służył przy Rządzie Emigracyjnym w Londynie. Po wojnie władze komunistyczne odebrały mu obywatelstwo polskie. Za życia nie powrócił już do kraju.
- rozszerzenie o nowe ekspozycje wystawę - Wojna i Pokój. Brześć 1921 - 1939.
- w przygotowaniu jest wystawa pn. Terespol w latach 20 - 60 XX w.
- rozbudowywana jest sala lotnicza o nowe eksponaty.

Prochownia prowadzona jest przez członków Koła Miłośników Fortyfikacji i Historii Terespolu i Okolic na zasadzie wolontariatu. Uznając zasługi działalności Koła Miłośników Fortyfikacji i Historii na wniosek kierownika Urzędu Ochrony Zabytków - Jana Maraśkiewicz w maju 2015r. Minister Kultury wyróżnił sześciu najbardziej aktywnych srebrną odznaką „za opiekę nad zabytkami”. Byli to: Jerzy Czerniak, Wiesław Jurek, Andrzej Lipowiecki, Kazimierz Michalak, Karol Niczyporuk i Krzysztof Tarasiuk.

5.2.2. Zarys historii obszaru miasta¹

Pierwsze informacje na temat istnienia na terenie dzisiejszego Miasta Terespol pojawiają się już w 1512 r. Wspomniano o wsi Błotków w obrębie wójtostwa brzeskiego, własności Iwana Sapiehy, a od 1533 r. Iwana Hronostaja. Następnie w 1591 r. Hieronim Hronostaj oddaje posiadłość w zastaw Lwowi Sapiesze, kanclerzowi wielkiemu litewskiemu. Następnym właścicielem był Chryzostom Drohostyński, marszałek wielki litewski, który w 1614 r. podarował te dobra Zygmuntowi III Wazie. Miejscowość miała pierwszorzędne położenie (blisko Brześcia, miasta, gdzie odbywały się sejmy). W krótkim czasie wzniesiono w Błotkowie okazałą rezydencję królewską w otoczeniu pięknych ogrodów, którą po śmierci Zygmunta III odziedziczył jego syn Karol, biskup płocki. Z końcem XVII w. właścicielem miejscowości staje się Bogusław Słuszek, kasztelan wileński. On to w 1697 r. na cześć swej

¹ Strategia Rozwoju Miasta Terespol została opracowana przez Firmę Szkoleniową Agnieszka Wiśniewska - Woźniak

żony, Teresy z Gosiewskich, założył Miasto na gruntach wsi Błotków i podniósł do rangi Miasta. W tym czasie również zafundował dominikanom klasztor i kościół parafialny.

Ponieważ biegł tędy trakt brzeski i znajdowała się przeprawa na Bugu, Terespol dobrze się rozwijał, szczególnie w kierunku rzemiosła i handlu. Niestety, kolejni właściciele, możny ród Pocięjów, staraniem których erygowano tutaj cerkiew (1745 r.), raczej zaniedbali i zapuścili Miasto. Prawdziwy okres prosperity czekał Miasto Terespol dopiero za czasów Jana Jerzego Flaminga podskarbiego wielkiego litewskiego, który około 1748 r. nabył od spadkobierców i wierzycieli Pocięjów okoliczne dobra z lewej strony Bugu, aż po Włodawę i Różankę, a w Terespole założył swoją rezydencję. W latach pięćdziesiątych XVIII w. przystąpił Flemming do gruntownej modernizacji Terespola. Na ruinach rezydencji Zygmunta III wybudował piętrowy pałac pośród ogrodów, a obok zbudował nowoczesne Miasto. Powstały murowane domy z czerwonymi dachami wśród bujnych ogrodów, rynek, pośrodku ratusz z zegarem, sklepy, na uboczu kościół i klasztor dominikanów, kircha dla ewangelików. W Terespole koncentrował się główny zarząd dóbr, znajdowała się szkoła, warsztaty, apteka. W 1764 r. Książę Karol Stanisław Radziwiłł, opuścił sejm konwokacyjny w Warszawie, i zbrojnie napadł na prawie bezbronny Terespol, by się zemścić na Flemmingu, stronniku Czartoryskich. W wyniku napadu spłonęło kilkanaście kamienic a pałac Flemminga został zrabowany. W 1769 r. konfederaci barscy zajęli dobra Flemminga, ściągając potężną kontrybucję z niemieckich kolonistów w Terespole. Flemming zmarł w 1771 r. I wtedy właściwie zakończyła się historyczna świetność Terespola, której ostatnim echem były festyny z okazji obecności króla Stanisława Augusta w Brześciu (1784 r.).

W latach 1814 i 1827 nawiedziły miasto wielkie pożary, niszcząc i tak już podupadającą, dawną rezydencję Flemminga oraz kościół i klasztor dominikanów. W okresie Królestwa Kongresowego nastąpiło pewne ożywienie gospodarki i reform zainicjowanych przez cara Aleksandra I. Od 1815 r. działała w Terespole komora celna, gdyż biegła tędy granica z cesarstwem. W latach 1819 - 1823 został ułożony trakt bity z Warszawy do Brześcia, upamiętniony w Terespole specjalnym obeliskiem (istniejącym do dziś). Znaczenie gospodarcze obszarów przygranicznych zdominowała wkrótce ich funkcja strategiczna.

Układ miasta w końcu XVIII w. uwarunkowany był kierunkiem trzech zbiegających się tu traktów: warszawskiego, brzeskiego i kodeńskiego. Centrum stanowił rynek na planie trapezu, z dużym ratuszem. Rezydencja J. Flemminga znajdowała się we wsch. krańcu miasta, w pobliżu Bugu, usytuowana prostopadle do gościńca brzeskiego, po jego płn. stronie. Nowy Terespol (1838 r.) zbudowany został wzdłuż tegoż traktu, w układzie szachownicowym, z kwadratowym rynkiem w centrum, ob. prostokątnym skwerem. Kościół par. stanął w pld. - zach. narożniku rynku, przy którym wzniesiono ok. 1861 - 1864 ratusz oraz synagogę, rozebraną przez Niemców w czasie II wojny. Cerkiew par. znajdowała się w Starym Terespole, obok dawnej rezydencji. Dominująca zabudowa drewniana, domy parterowe ustawione szczytem do ulicy, o prostych elewacjach, przeważnie pięcioosiowe, niektóre poprzedzone gankami od frontu.

Z upadkiem powstania listopadowego dobra terespolskie przejął rząd carski i Mikołaj I przystąpił do wznoszenia twierdzy w Brześciu. Terespol wyburzono przy budowie Cytadeli w Brześciu z uwagi na odsłonięcie przedpoła ostrzału. W 1878 r. zaczęto budować pierścienie zewnętrzne fortów. Burzenie i przenoszenie miasta (wpierw na żywo, później według planów inż. Danielewskiego i budowniczego Habicha) trwało lata, aż w poł. XIX w. dawny Terespol zniknął z powierzchni ziemi. Została tylko klasycystyczna cerkiew murowana z osobną dzwonnica, wniesiona jeszcze chyba staraniem Flemminga, którą i dziś można obejrzeć na wschodnich krańcach miasta.

W ten sposób powstało w większości drewniane, miasteczko kresowe Kongresówki z 2 poł. XIX w. W 1863 r. dominikanie wzniesli tu murowany kościół, który doczekał naszych czasów.

Dnia 1 marca 1870 r. została otwarta droga żelazna, łącząca Warszawę z Brześciem. W 1890 r. Terespol miał blisko 4000 mieszkańców (w tym ponad 900 Żydów).

W czasie I wojny światowej w 1915 r. ewakuowano przymusowo ludność w promieniu 30 km od twierdzy brzeskiej. W wyniku okupacji najpierw rosyjskiej a potem niemieckiej rejon został bardzo zniszczony. W dniu 9 listopada 1919 r. wkroczyły do Terespoli pierwsze wojska polskie z grupy operacyjnej generała Lisowskiego.

5.3. Krajobraz kulturowy

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką. Ochrony wymaga również dziedzictwo niematerialne - przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom.

Procesy osadnicze i rozwój przestrzenny miasta znacząco wpłynęły na stan zachowania i występowanie niektórych rodzajów obiektów i zespołów zabytkowych. Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie gminnym, jak i otwartym.

Terespol choć to miasto o bogatej historii nie posiada dużych zasobów dziedzictwa kulturowego. Większość obiektów została zniszczona na przestrzeni wieków. Z obiektów, które pozostały, szczególnie cenne walory kulturowe przedstawiają obiekty wpisane do rejestru zabytków.

W tej części przedstawiono kilka najbardziej charakterystycznych i najcenniejszych obiektów znajdujących się w mieście Terespol.

I. Układ urbanistyczny miasta

Ukształtowane w XIX w. śródmieście położone jest przy historycznym trakcie do Brześcia, obecnie przy ul. Wojska Polskiego, w centralnej części Miasta. Charakteryzuje się ortogonalną siatką ulic, zabudową o niewielkich gabarytach, wolnostojącą na wydzielonych parcelach. Za typ zabudowy dysharmonizujący z otoczeniem należy uznać osiedla zabudowy wielorodzinnej. Układ urbanistyczny miasta nie jest objęty żadną formą ochrony prawnej, ma on jednak wartości historyczne i podstawowe znaczenie kompozycyjne, dlatego też zachowanie wszystkich ulic i placów posiadających historyczną genezę, w istniejącym przebiegu i parametrach, jest ważnym zagadnieniem ochrony wartości kulturowych. W obrębie śródmieścia znajduje się szereg cennych ze względu na wartości kulturowe drewnianych domów z przełomu XIX i XX w., które ulegają postępującemu zniszczeniu.

II. Obiekty sakralne

Zespół cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa, ul. Wojska Polskiego 257

Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa



Zdjęcie nr 1. Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa

Data erygowania pierwotnej cerkwi nieznana, kolejna w 1745 r. opatrzona została funduszem przez Ludwika Konstantego Pocięja a wybudowana przez Jana Jerzego Flemminga. Do dziś zachowała się natomiast klasycystyczna, murowana prawosławna cerkiew parafialna pw. św. Jana Teologa (Ewangelisty) z końca XVIII w., zbudowana jako cerkiew unicka. Jest to właściwie jedyna pozostałość dawnego miasta (obecnie na wsch. obrzeżu współczesnego Terespol). Do 1874 r. unicka, następnie prawosławna, po I WŚ neounicka a potem znów prawosławna. W 2000 r. remont więźby dachowej i pokrycia dachów, w 2005 r. wymiana ikonostasu, dawny przeniesiony do cerkwi par. pw. św. Marii Magdaleny w Puławach.

Cerkiew zwrócona frontem na wsch., murowana z cegły, otynkowana. Na planie prostokąta, w którego obrysie od zach. półkolistą apsydą części ołtarzowej i dwie zakrystie połączone lokalnością dopełniającą plan prostokąta. Nad szczytem ośmioboczna wieżyczka

z cebulastym hełmem, z krzyżem. Elewacje boczne na cokole, zwieńczone gzymsem, z fryzem kostkowym, dzielone pilastrami tokańskimi, w drugiej kondygnacji elewacji zach. między pilastrami prostokątne ślepe okna dzielone wąskimi pilasterkami. Okna zamknięte łukiem odcinkowym, w profilowanych obramieniach, w nawie z uszakami. Dach kryty blachą, dwuspadowy nad korpusem i pulpitowy nad zakrystiami.

Wewnątrz nawa o zaokrąglonych narożnikach, z równym jej wysokością półkolistym prezbiterium, od wsch. półeliptyczny chór muzyczny. Ściany rozcłonkowane pilastrami tokańskimi, zwieńczone uproszczonym belkowaniem z fryzem kostkowym, strop deskowy z fasetą, w zakrystiach płaski. Chór muzyczny drewniany z pełnym parapetem, z płycinami w formie leżących prostokątów. Fasada, nieco szersza od nawy, boniowana, ze ślepym czterokolumnowym portykiem doryckim z tryglifowo - metopowym fryzem i ogzymowanym trójkątnym naczółkiem. Na osi prostokątny portal nakryty odcinkiem gzymsu i koliste okno w profilowanej opasce, w bocznych intekolumniach poziome prostokątne okienka bez obramień.

Wyposażenie: Malowidła ściennie, 1892, mal. A.N. Lizunow, być może na śladach starszych: w prezbiterium Bóg Ojciec w otoczeniu sześciu doktorów i patriarchów Kościoła, na narożach Ewangelistów, w nawie: Ukrzyżowanie i Zmartwychwstanie. Ikonostas, wyk. Michaił Kątski z Łucka, 2004 - 2005. Golgota oraz Trzy Marie, koniec XIX w., mal. na wyciętej konturowo desce. Sarkofag z płaszczanicą, ok. 1900 r., haftowaną. Feretrony, koniec XIX w., z obrazami: 1. św. Rodzina i św. Jan Ewangelista; 2. Matka Boska z Dzieciątkiem i św. Jerzy, konserwowane w 2000 r. przez Zdzisława Gila i Edwarda Michalskiego. Chórągiew procesyjna, 2 poł. XIX w., drewniana, z obrazami św. Jerzy i Matka Boska z Dzieciątkiem. Ikony: 1. Matka Boska Częstochowska, mal. na lustrze, w ramie neorokokowej XIX/XX w.; 2. Matka Boska z Dzieciątkiem, XIX w., w sukience metalowej posrebrzanej; 3-8. św. Mikołaj, Aleksandra, Teodozjusz, Antoni, Stefan, Joanicjusz Wielki, 4 ćw. XIX w., mal. na blasze; 9. Archanioł piszący księgę, 2 poł. XIX w., mal. na blasze. Krucyfiks o charakterze barokowym, XVIII/XIX w. Krzyż procesyjny, koniec XIX w., mal. na blasze. Kielich, 1 ćw. XX w., z plaketami z przedstawieniami Chrystusa, Matki Boskiej, Jana Chrzciciela. 1-6. podświetlniki, XIX/XX w. Siemiświecznik, k. XIX w. Naczynie na oleje, pocz. XX w., z cechą warszawskiej wytwórni Schiffers.

Dzwonnica w zespole



Zdjęcie nr 2. Dzwonnica w zespole cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa

Klasykistyczna dzwonnica usytuowana jest obok cerkwi, w płn. - wsch. narożniku dawnego cmentarza cerkiewnego. Jest typu bramowego z końca XVIII w. Murowana z cegły, otynkowana. W formie dwukondygnacyjnej bramy, z boniowanym przyziemiem i pilastrami opinającymi naroża drugiej kondygnacji, zwieńczona belkowaniem, z zamkniętymi półkoliście otworami: przelotu na osi przyziemia i trzema przezroczami, z których środkowe szersze. Dach czterospadowy, kryty dachówką.

Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ul. Wojska Polskiego



Zdjęcie nr. 3, 4. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ul. Wojska Polskiego

Kościół usytuowany jest na terenie nowego miasta. Pochodzi z 1863 r., murowany, z wysoką wieżą (kilkakrotnie przebudowywany, ze współczesną dobudową). Parafia erygowana w 1697 r., wówczas wzniesiony drewniany kościół z fundacji Józefa Bogusława Słuszki i jego żony Teresy z Gosiewskich, do 1797 r. administrowany przez dominikanów, usytuowany naprzeciwko rezydencji, po pld. stronie traktu brzeskiego. Całkowicie spłonął w 1827 r. Nowy kościół wraz z murowanym klasztorem odbudowany został przed 1834 r.

Klasztor skasowany w 1864 r. Kolejny, obecny kościół parafialny w nowym miejscu, ukończony w 1863 r., wg proj. budowniczego powiatu siedleckiego arch. Pawła Jabłońskiego. W 1888 r. zamknięty oraz została skasowana parafia, wznowiona w 1905 r. W latach 1981 - 1985, wg proj. arch. Tadeusza Witkowskiego, do zach. elewacji dobudowana została prostokątna nawa, z wieżą przy narożniku płn. - zach. W latach 2000 - 2002 miała miejsce dalsza rozbudowa, wg proj. arch. Jerzego Filipowskiego: dobudowano od. wsch. nowego prezbiterium z dwiema zakrystiami oraz powiększono o nawy boczne. W 2005 r. dobudowano arkadową loggię przed fasadą. Obecnie relikdami starego kościoła z XIX w. są: dawna fasada (w której boczne wejście do obecnego) oraz prezbiterium, stanowiące kaplicę pld.

Kościół orientowany, murowany, z wyjątkiem prezbiterium i naw bocznych otynkowany, wieża żelbetowa. Na planie zbliżonym do prostokąta, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie, z transeptem i kwadratową wieżą w płn. - zach. narożu nowej nawy. Pozostałości pierwotnego kościoła, neoromańskie: od pn. dawna fasada, z wtopioną na osi dwukondygnacyjną wieżą na planie kwadratu, z półkoliście zamkniętym portalem ujętym dwiema kolumnami toskańskimi, nad którym fragment wyłamanego gzymsu z fryzem arkadkowym, powyżej okulus, w drugiej kondygnacji para półkolistych okien. Od pld. dawne prezbiterium, zamknięte trójbocznie.

Wyposażenie: ołtarze, późnoklasycystyczne, ok. 1863 r., w formie półkolistej filarowej arkady na wysokim cokole: 1. w kaplicy pd. (d. prezbiterium), d. ołtarz główny z kopią obrazu Matki Boskiej Kodeńskiej, 3 ćw. XIX w.; 2-3. boczne, w formie arkad, z obrazami: w lewym nowy Miłosierdzia Bożego, w prawym: Matki Boskiej z Dzieciątkiem, barokowym ok. 1700 r., pierwotnie półpostaciowym, powiększonym 1863 r. lub 1896 r. przez przedłużenie metalowej sukienki, XVIII/XIX w., o ornamentach rokokowych, prymitywnej, o motywach girland i gałązek różyczek oraz rozrzuconych rocaille'ów, nad głowami korony mosiężne XIX w., odnowiony 2001 r. Dwa konfesjonały, neogotyckie, XIX/XX w. Feretrony: 1. neogotycki, pocz. XX w., z płaskorzeźbami: Matka Boska Niepokalanie Poczęta i Chrystus niosący krzyż; 2. eklektyczny, 2 ćw. XX w., z obrazami: Matka Boska Częstochowska i Najśw. Serce Jezusa, pochodzący z kościoła w Czarnawczycach w d. pow. brzeskim (ob. na Białorusi). Obraz Trójca Św., w tradycji barokowej, 1863 r., sygn. I [gnący lub Jerzy] Urbański z Lublina, odnowiony 2001 r. Rzeźby: 1. Chrystus trynitarz, barokowa, 3 ćw. XVIII w., polichromowana, naturalnej wielkości, przywieziona 1945 r. z kościoła par. w Zbirogach w d. pow. brzeskim (ob. na Białorusi), być może pochodząca z kościoła trynitarzy w Brześciu. Krucyfiksy: 1. późnoklasycystyczny, 2 poł. XIX w., niegdyś w ołtarzu bocznym; 2. o charakterze późnobarokowym, XVIII/XIX w.; 3. procesyjny, rokokowy 2 poł. XVIII w. Kielichy: 1. neogotycki, przed 1851 r., z ażurowym koszyczkiem o motywach maswerków i wici winnej latorośli, trzon w kształcie filara sześciociennego z laskowaniem, nodus spłaszczony z kaboszonami; 2. neoromański, po 1931 r., z cechami: imienną złotników warszawskich Franciszka Cmocha i Gustawa Radkego oraz państwową próby 3, stopa kolistą dekorowaną

motywem czterech krzyży równoramiennych w kołach, z liśćmi w narożach, na otoku puklowana. Lichtarze: 1-2. o charakterze barokowym, XVIII/XIX w., drewniane, o puklowanych trzonach; 3-4. XIX w., mosiężne, o trzonach tralkowych i kwadratowych podstawach.

III. Inne zabytki nieruchome

Pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, ul. Wojska Polskiego



Zdjęcie nr 5. Pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, ul. Wojska Polskiego

Pomnik usytuowany jest w centrum miasta, na skrzyżowaniu z drogą do Kodnia i Sławatycz. Jest to żelazny obelisk, wzniesiony na pamiątkę ukończenia pierwszej w Królestwie Polskim drogi bitej Warszawa - Siedlce - Terespol - Brześć, tzw. traktu warszawsko - brzeskiego (budowanego w 1820 - 1823, z inicjatywy Stanisława Staszica i Dyrekcji Generalnej Dróg i Mostów Królestwa Polskiego; zwanego też po prostu „traktem brzeskim”.

Ustawiony został dnia 10.11.1825 r. i stanowi replikę bliźniaczego pomnika odsłoniętego 21.05.1825 r. w Warszawie przy ul. Grochowskiej. Koncepcja i „program ideowy pomnika” opracowana przez komisję wyłonioną w 1824 r. w gronie Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Obelisk ustawiony na nasypie z granitowym fundamentem, kamiennym, dwustopniowym podeście i filarowym cokole; od frontu licowany żeliwnymi płytami odlanymi w hutach w Samsonowie (woj. świętokrzyskie), z metalowymi płaskorzeźbami, wg modeli Pawła Malińskiego, z przedstawieniami etapów pracy nad traktem oraz widokami połączonych nim miast, od góry:

- Widok Brześcia,
- Robotnicy niwelujący teren pod budowę drogi,

- Kamieniarze przy pracy,
- Robotnicy wbijający pal w przyczółek mostowy,
- Widok Siedlec,
- Robotnicy brukujący nawierzchnię drogi,
- Osadzanie pierwszego słupa milowego,
- Woźnica prowadzący wóz kupiecki z towarem,
- Panorama Warszawy od strony Wisły, z Zamkiem Królewskim.

Na cokole od frontu data, na bocznych ściankach pary okrągłych płytcin, w których pierwotnie umieszczone dwa medale (awers i rewers), wybite 1825 r. wg proj. Fryderyka Wilhelma Hoecknera, w mennicy warszawskiej dla upamiętnienia budowy Traktu, na tylnej kwadratowa płytcina; na ścianach bocznych obelisku tonda z mal. Orłem Polskim w koronie, zapewne po 1918 r., pierwotnie godła państwowe Królestwa Polskiego i poniżej inskrypcje odnoszące się do budowy. Pierwotnie zwieńczony godłem państwowym rosyjskim, wraz z częścią inskrypcji usuniętym 1918 r.

Prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, ul. Topolowa 6g²



Zdjęcie nr 6. Prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, ul. Topolowa 6g

Prochownia została zbudowana na pocz. XX w. i pełniła rolę magazynu amunicyjnego dającego zaopatrzenie obiektom rozlokowanym na terenie Przedmościa Terespolskiego. Prochownia była głęboko cofnięta poza główną linię obrony. Umiejscowiona w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań miasteczka posiadała własną bocznicę kolejową łączącą ją z drogą kolejową Warszawa - Brześć.

Wnętrze prochowni podzielone na osiem izb, z których w trzech wydzielone zostały przedsiönki. Stropy oraz sklepienia pomieszczeń są beczkowe. Kazamaty oparte na rzucie prostokąta z korytarzem komunikacyjnym biegnącym wzdłuż osi poprzecznej obiektu. Korytarz wyposażony w przelotnie. Wszystkie pomieszczenia obiega dookoła korytarz wentylacyjny łączący się z poszczególnymi lokalnościami za pomocą parzystych kwadratowych okien. Fasada magazynu (zwrócona na pñ. - wsch.) gładka z profilowanym gzymsem wieńczącym obiekt. Fasada rozczłonkowana dwoma wejściami zakończonymi

² <http://twierdza.org/fortyfikacje-twierdzy-brzeskiej/prochownie/70-prochowania-terespol>

półkolistymi profilami oraz trzema niesymetrycznie rozmieszczonymi oknami wyposażonymi w pancerne okiennice. Kazamaty przykryte nasypem ziemnym, na którym istniał zapewne wał bojowy.

W okresie powojennym na terenie otaczającym prochownię urządzono GS (Gminną Spółdzielnię). Samą prochownię wykorzystywano jako budynek gospodarczo - administracyjny, dzięki czemu obiekt wewnątrz zachował się w bardzo dobrym stanie. Umocnienia ziemne (nasypy) w większości zachowane. Przed frontem prochowni widoczne są pozostałości bocznic kolejowej (tory) łączącej magazyn z trasą kolejową Warszawa - Brześć.

W ostatnich latach prochownię „przejęli” pasjonaci z Koła Miłośników Historii i Fortyfikacji w Terespolu. Prochownię poddano gruntownej renowacji pod nadzorem konserwatorskim i urządzono regionalne muzeum. W prochowni można oglądać stałe ekspozycje, jak również czasowe wystawy. Obiekt stał się popularnym miejscem, w którym odbywa się wiele „impresz” towarzyszących lokalnym wydarzeniom.

IV. Cmentarze

Cmentarze - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Cmentarz prawosławny, ul. Wojska Polskiego

Cmentarz usytuowany jest we wsch. części miasta, założony w 1 poł. XIX w., o zabytkowej powierzchni 0,9 ha. Na cmentarzu kilkadziesiąt nagrobków z końca XIX w. i 1 ćw. XX w. oraz kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego.

Kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego, ul. Wojska Polskiego



Zdjęcie nr 7. Kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego, ul. Wojska Polskiego

Kaplica wzniesiona w 1903 r., remontowana w 1930 r. i po 1970 r. Drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana. Orientowana, jednonawowa, na planie prostokąta z węższym prostokątnym prezbiterium i małym prostokątnym przedsionkiem od frontu. Na narożach aplikacje z faliście wyciętych desek. Okna zamknięte półkoliście, w deskowych obramieniach. Dachy dwuspadowe, kryte blachą, nad nawą ostrosłupowa wieżyczka z żelaznym krzyżem prawosławnym na kuli. Nad przedsionkiem i prezbiterium na kalenicy krzyże. Ikonostas eklektyczny XIX/XX w.

Cmentarz żydowski, ul. Czerwonego Krzyża

Według niektórych źródeł pierwsi Żydzi osiedlili się na terenie obecnej gminy Terespol już w 1535 r., większa fala osadników żydowskich przybyła w 1 poł. XVIII w. Ówczesny właściciel dóbr - Jerzy Fleming, pragnąc przyspieszyć rozwój ekonomiczny miasta, zachęcały osoby wyznania mojżeszowego do osiedlania się w mieście, nadając im liczne przywileje handlowe. Podobnie jak w wielu innych ośrodkach, większość rodzin żydowskich utrzymywała się z rzemiosła i drobnego handlu.

W latach 1810 - 1817 w Terespolu, który otrzymał od króla saskiego Fryderyka Augusta status „wolnego miasta”, w którym obowiązywały bardzo korzystne przepisy celne, osiedliło się wielu żydowskich kupców i przedsiębiorców, którzy wspólnie z mieszkającymi tu Niemcami podejmowali różnego rodzaju przedsięwzięcia handlowe. W ciągu XIX w. miał miejsce szybki wzrost liczby żydowskich mieszkańców Terespolu. Pod koniec stulecia stanowili już około 70% populacji ośrodka, a na początku XX w. - już 85%.

Wydany przez rząd carski zakaz osiedlania się wyznawców religii mojżeszowej w pasie przygranicznym imperium rosyjskiego powodował, że liczni Żydzi osiedlali się właśnie w Terespolu, którego zakaz już nie obejmował, dzięki czemu mogli bez trudu prowadzić interesy m.in. w pobliskim Brześciu. W ciągu XIX stulecia w mieście działały prowadzone przez żydowskich przedsiębiorców octownie oraz zakłady produkujące ogórki kiszzone i konserwowe, znane z wysokiej jakości; było to jedno z najważniejszych źródeł dochodów miejscowej ludności. Znaczna część Żydów utrzymywała się także z obsługi bazy gastronomiczno - noclegowej oraz świadczenia różnorodnych usług dla armii carskiej i robotników, a także z utrzymywania zaplecza technicznego związanego z budową twierdzy brzeskiej.

W okresie I wojny światowej wielu Żydów opuściło miasteczko. O ile w 1907 r. w Terespolu mieszkało 2884 Żydów, to w trakcie spisu powszechnego w 1921 r., żydowskie pochodzenie zadeklarowało już tylko 1200 terespolan. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę liczba żydowskich mieszkańców samego Terespolu i okolicznych wsi spadła o ponad połowę w stosunku do okresu sprzed 1915 r.

W międzywojniu miejscowemu kahałowi podlegało kilka okolicznych wsi. Pod zarządem gminy znajdowała się synagoga, dwa bet midrasze (założone w 1849 r.), mykwa i rzeźnia rytualna. W mieście funkcjonowały też żydowskie partie polityczne, wśród których szczególnie dużą popularnością cieszyły się aktywnie działające organizacje syjonistyczne,

przygotowujące miejscową młodzież do wyjazdu do Palestyny. Terespolscy Żydzi utrzymywali się głównie z handlu i rzemiosła. Od końca lat 20. XX w. miejscową gospodarkę podtrzymywały uprawy warzyw - głównie ogórków i kapusty cukrowej oraz trzy duże przetwórnice prowadzone przez żydowskich przedsiębiorców i dające zatrudnienie znacznej liczbie mieszkańców miasteczka.

Po napadzie Niemiec i Związku Radzieckiego na Polskę Terespol został na krótko zajęty przez Sowieców. Jeszcze we wrześniu 1939 r., wraz z wycofującą się Armią Czerwoną, w głąb Związku Radzieckiego uciekła z miasta znaczna liczba młodych Żydów.

Ci, którzy pozostali w mieście, dostali się pod okupację niemiecką, trwającą od września 1939 r. Były to 284 osoby, wywiezione przez Niemców do niemieckiego nazistowskiego obozu zagłady Treblinka w dniu 29 sierpnia 1942 r.³

Kirkut znajduje się naprzeciwko cmentarza katolickiego. W wyniku dewastacji, w której udział brała miejscowa ludność - do dziś na cmentarzu nie zachowały się jakiegokolwiek nagrobki. Wśród traw można odnaleźć jedynie dwa fragmenty rozbitych płyt z piaskowca. Na części działki cmentarnej zostały wzniesione budynki. Teren otacza niskie ogrodzenie z elementów stalowych. Dostęp jest możliwy przez niezamykaną bramę. Obecnie teren jest ogrodzony, ale nie ma na nim macew.

Cmentarz rzymskokatolicki, ul. Czerwonego Krzyża

Cmentarz pochodzi z XX w. (po 1905 r.). Cmentarz na rzucie prostokąta wydłużonego w linii płn. - zach. - pód. - wsch., prostokątnie poszerzony wzdłuż pód. części granicy zach. Podzielony na prostokątne kwatery za pomocą rozmieszczonej osiowo alei głównej i prostopadłych do niej alejek. Cmentarz ogrodzony murem dzielonym słupkami na prostokątne kwatery, naprzemiennie ceglane i ceglano tynkowane. Niewielka ilość zieleni wysokiej.

5.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach

³ Terespol, [w:] The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, t. 3, red. Sh. Spector, G. Wigoder, New York 2001, s. 1303, <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/terespol/5,historia/>

zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze miasta Terespol nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

5.4.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie miasta Terespol znajdują się 4 zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków miasta Terespol

LP.	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	ul. Topolowa 6g, dz. nr 1208/2	prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, w gran. działki wskazanej w dec., wg zał. mapy	A-204 z dnia 17.08.1992 r.
2	ul. Wojska Polskiego 257, dz. nr 1702/1	cerkiew prawosławna pw. Jana Teologa z wyposażeniem wnętrza, dzwonnica, otaczający drzewostan w gran. cmentarza kościelnego	A-30/70 z dnia 25.11.1966 r.
3	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, wraz z ogrodzeniem i otoczeniem, tj. terenem odpowiadającym działce wskazanej w dec., w gran. wg zał. mapy	A/899 z dnia 01.09.2008 r.
4	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1606	drewniana kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego (na cmentarzu prawosławnym), w gran. ścian zewnętrznych, na działce wskazanej w dec., wg zał.	A/866 z dnia 20.08.2008 r.

5.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem

człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Z terenu miasta Terespol do rejestru zabytków ruchomych województwa lubelskiego zostało wpisane wyposażenie cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa - decyzja IR/4412/309/3264/04 z dnia 14 lipca 2004 r.; nr wpisu B/103 (1-38) obejmujący 38 poz. wyposażenia ruchomego cerkwi.

5.5. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niegodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r., Nr 113, poz. 661). Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno - budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r.) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków miasta Terespol została opracowana w 2017 r., przyjęta Zarządzeniem nr 38/2017 z dnia 16 maja 2017 r. Spis obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków przedstawia tabela poniżej - Tabela nr 2.

Tabela nr 2. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Terespol

LP.	ADRES	OBIEKT
1	ul. Czerwonego Krzyża, dz. nr 1170/3	cmentarz żydowski
2	ul. Czerwonego Krzyża, dz. nr 1197	cmentarz rzymskokatolicki
3	ul. Elizy Orzeszkowej, dz. nr 2087/1, 2086, 2088/4, 2090/4, 2092/2	półstałe stanowisko rosyjskiej artylerii kalibru 245 mm - „Babinocha”
4	ul. Elizy Orzeszkowej, dz. nr 2077, 2080, 2082/2, 2085, 2408	półstałe stanowisko rosyjskiej artylerii kalibru 254 mm
5	ul. Topolowa 6g, dz. nr 1208/2	prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej
6	ul. Wojska Polskiego 257,	cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa w zespole

	dz. nr 1702/1	
7	ul. Wojska Polskiego 257, dz. nr 1702/1	dzwonnica w zespole cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa
8	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	ogrodzenie pomnika upamiętniającego zakończenie budowy Traktu Brzeskiego
9	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	otoczenie pomnika upamiętniającego zakończenie budowy Traktu Brzeskiego
10	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego
11	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1503/2	kościół parafialny pw. św. Trójcy
12	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1606	cmentarz prawosławny, dawny unicki
13	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1606	kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

5.6. Zabytki archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Stanowiska archeologiczne są bardzo ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic miasta Terespol. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych nie uda się zidentyfikować nowych śladów osadniczych.

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej

ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych zawartych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Na terenie miasta Terespol zlokalizowanych jest 35 obiektów archeologicznych (Tabela nr 3) ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Terespol

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR AZP	NR STANOWISKA (w miejscowości/na obszarze)
1	Terespol	59-91	1/1
2	Terespol	59-91	7/3
3	Terespol	59-91	8/25
4	Terespol	59-91	24/4
5	Terespol	59-91	25/5
6	Terespol	59-91	26/6
7	Terespol	59-91	27/7
8	Terespol	59-91	28/8
9	Terespol	59-91	29/9
10	Terespol	59-91	30/10
11	Terespol	59-91	34/26
12	Terespol	59-91	36/27
13	Terespol	60-91	2/11
14	Terespol	60-91	3/17
15	Terespol	60-91	4/18
16	Terespol	60-91	5/19
17	Terespol	60-91	6/20
18	Terespol	60-91	7/21
19	Terespol	60-91	8/22
20	Terespol	60-91	9/23
21	Terespol	60-91	10/24
22	Terespol	60-91	11/25
23	Terespol	60-91	12/26
24	Terespol	60-91	13/27
25	Terespol	60-91	14/65
26	Terespol	60-91	15/67
27	Terespol	60-91	16/68
28	Terespol	60-91	17/69
29	Terespol	60-91	18/70
30	Terespol	60-91	19/71

31	Terespol	60-91	20/72
32	Terespol	60-91	21/73
33	Terespol	60-91	22/74
34	Terespol	60-91	35/75
35	Terespol	60-91	37/76

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego miasta. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli okazje,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 4), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w mieście Terespol. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju miasta. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego GPOnZ - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo miasta tworzy bowiem kilkusetletnia historia miasta, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Tabela nr 4. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W MIEŚCIE TERESPOL	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • przygraniczne usytuowanie miasta na trasie głównych europejskich szlaków; • położenie na historycznym trakcie do Brześcia, w centrum kompleksu Twierdzy Brzeskiej, co stanowi doskonałą bazę wypadową do zwiedzania poszczególnych obiektów; • walory przyrodniczo - krajobrazowe; • położenie na terenie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu; • tereny o czystym środowisku oraz istniejące otoczenie o walorach krajobrazowych wokół Miasta, będące szansą na rozwój turystyki krajoznawczej, turystyki kwalifikowanej, agroturystyki itp.; • wielokulturowe dziedzictwo reprezentowane przez zachowane zabytki sakralne różnych wyznań; • bardzo ważnym miejscem działającym w obszarze kultury na terenie miasta jest Prochownia w Zespole Fortów Twierdzy Brzeskiej w Terespolu; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta; • dobra współpraca transgraniczna z Brześciem w zakresie projektów „miękkich” - organizacja wydarzeń kulturalnych, sportowych; • aktywnie działające instytucje kultury: Miejski Ośrodek Kultury, Miejska Biblioteka 	<ul style="list-style-type: none"> • brak czynnej ochrony obiektów zabytkowych, w szczególności obiektów prywatnych; • niezadawalający stan środków finansowych miasta przeznaczanych na dotacje na remonty i konserwacje zabytków; • brak zaplecza infrastrukturalnego i środków dla rewitalizacji i ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego, a w rezultacie zły stan techniczny obiektów zabytkowych; • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • niewielka infrastruktura szlaków i ścieżek turystycznych; • słabo rozwinięta baza turystyczna, w tym niewystarczająca ilość obiektów noclegowych i gastronomicznych; • brak instytucji obsługi ruchu turystycznego; • nieznaczną promocją miasta pod względem turystyki oraz walorów kulturowych i środowiskowych.

Publiczna oraz Koło Miłośników Fortyfikacji i Historii.	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none">• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;• nawiązanie współpracy z zagraniczej z miastem partnerskim;• podniesienie poziomu życia ludzi;• wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki;• wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału;• wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do rozwoju turystyki;• rozszerzenie i polepszenie bazy noclegowej i gastronomicznej;• rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa;• podniesienie atrakcyjności turystycznej w oparciu o istniejące walory naturalne, obiekty zabytkowe i kulturowe;• rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego;• transgraniczna integracja systemów szlaków turystycznych;• zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości;• zwiększenie technologicznych możliwości prezentowania i promowania oferty kulturalnej gminy w otoczeniu.	<ul style="list-style-type: none">• niewystarczający stopień postrzegania gminy jako rekreacyjno - turystycznej wśród mieszkańców Małopolski;• brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków;• brak skutecznej egzekucji prawa;• brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki;• brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii, planów, programów itp.;• jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego;• nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach;• brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych;• skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne;• degradacja krajobrazu kulturowego w wyniku presji urbanistycznej.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju miasta. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

Priorytety i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza 4 - letni okres obowiązywania Programu. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze miasta sprawozdania z częściowego wykonania Gminnego programu opieki nad zabytkami. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami

oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zrealizowanych zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 5, 6 i 7.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno - gospodarczego gminy.

PRIORYTET II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu.

Tabela nr. 5. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako jeden z głównych czynników rozwoju społeczno - gospodarczego miasta		
NAZWA CELU	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego miasta na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów miasta oraz stworzenia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów. Ścisła współpraca z Miejskim Ośrodkiem Kultury, Miejską Biblioteką Publiczną oraz Kołem Miłośników Fortyfikacji i Historii.	Ilość podjęcia wspólnych działań
	Oznaczenie obiektów zabytkowych w terenie: - umieszczenie tablic zawierających historię obiektu na wszystkich obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektach sakralnych.	Ilość oznakowanych obiektów, ilość zamieszczonych tablic
	Zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dokumentów dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami przy opracowywaniu nowych dokumentów o charakterze strategicznym (planów miejscowych, strategii, programów).	Ilość zweryfikowanych dokumentów, udział w pracach planistycznych
	Opracowanie i urządzenie systemu ścieżek turystycznych, rowerowych, dydaktycznych.	Czy i gdzie utworzono ścieżki, jakich obiektów dotyczyły
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków	Umieszczenie na stronie internetowej miasta spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami.	Stały nadzór nad dokumentami (ich aktualizacja).
	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków:	Ilość

	<p>1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie miasta;</p> <p>2. Aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego jak aktualne formy ochrony;</p> <p>3. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną;</p> <p>4. Propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji;</p> <p>5. Udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami.</p>	przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji
	Przyjęcie przez Radę Miasta Gminnego programu opieki nad zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.	Weryfikacja podmiotów wskazanych w programie do realizacji określonych zadań oraz zapoznanie ich z określonymi zadaniami
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność miasta oraz dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością miasta.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, ilość wydanych środków, ilość zaplanowanych zadań
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność miasta.	Ilość przeprowadzonych remontów, konserwacji, ilość poniesionych wydatków
	Stworzenie uchwały dotyczącej dotacji na	Czy stworzono

	sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.	uchwałę, ilość i wartość wnioskowanych/ przyznanych dotacji
Podejmowanie działań mających na celu podnoszenie kwalifikacji pracowników urzędu	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Urzędu Miasta zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń.	Ilość przeprowadzonych szkoleń

Tabela nr. 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Sprawne i nowoczesne zarządzanie zasobem dziedzictwa kulturowego		
NAZWA CELU	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Działania organizacyjne związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego	Korelowanie zapisów gminnej ewidencji zabytków z zapisami w obowiązujących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i decyzjach o warunkach zabudowy.	Udział w pracach planistycznych
	Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.	Bieżący monitoring

Tabela nr.7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr III

PRIORYTET III: Działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych w celu budowania tożsamości kulturowej oraz promocja zewnętrzna wartości kulturowych regionu		
NAZWA CELU	ZAKRES ZADAŃ	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozbudzenie i pogłębianie w mieszkańcach dumy z tradycji historycznych miasta	Dążenie do organizacji imprez dotyczących rocznic historycznych.	Bieżące śledzenie obchodów rocznicowych związanych z wydarzeniami historycznymi

	Organizowanie wystaw, spotkań na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków.	Ilość zorganizowanych wystaw, czego dotyczyły, gdzie się odbyły
	Coroczne opracowanie kompleksowego programu imprez kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych na terenie miasta.	Ilość zaplanowanych/zorganizowanych imprez, jakie imprezy, czego dotyczyły
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym miasta	Zapoznanie mieszkańców z zagadnieniami dotyczącymi gminnej ewidencji zabytków oraz przybliżenie skutków prawnych z tym związanych.	Jakie informacje przekazano, w jaki sposób, czego dotyczyły
	Stworzenie „vademecum” poświęconego zabytkom dla właścicieli obiektów zabytkowych dotyczącego prac i obowiązków, gdzie zostaną określone także warunki współpracy z właścicielami.	Czy stworzono „vademecum”
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego miasta.	Ile wydano publikacji, ile przekazano informacji, czego dotyczyły, gdzie się ukazały
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	Forma współpracy,
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	Ile oznaczono obiektów, jakie obiekty, w jakiej formie
	Wspieranie edukacji młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej: konkursów szkolnych popularyzujących historię miasta oraz jego zabytki, wystaw, wycieczek itp.	Ilość zorganizowanych imprez, ilość osób uczestniczących

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
- wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.;
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.
- ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
- ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
- ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
- ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością miasta;
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
- ustawa o podatku rolnym z dnia 15 listopada 1984 r.;
- ustawa o podatkach i opłatach lokalnych z dnia 12 stycznia 1991 r.;
- ustawa o podatku od spadku i darowizn z dnia 28 lipca 1983 r.;
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego miasta Terespol;
- edukacja kulturowa;

- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju miasta;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju miasta, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków;
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym miasta;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygosparowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką,

ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• **Źródła krajowe:**

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- dotacje wojewódzkie i powiatowe;
- dotacje gminne;
- dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny;
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów;
- programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- fundusze od fundacji.

• **Źródła zagraniczne:**

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.) dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zbytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Środki Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** - zasady finansowania opieki nad zabytkami uregulowane są art.71 - 83 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Rozdział 7 - Zasady finansowania i opieki nad zabytkami, tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446), oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 06 czerwca 2005 r. - w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r., nr 112 poz.940 ze zmianami). Terminy składania wniosków:

- prace planowane - do 28 lutego - roku w którym dotacja ma być udzielona;
- refundacja - do 30 czerwca - roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dokumenty stanowiące podstawę dofinansowania złożone do WKZ: dotacja na prace planowane, dla użytkowników, których działalność w całości lub części finansowana jest ze środków publicznych:

- wniosek złożony w kancelarii WKZ - do 28 lutego danego roku;
- potwierdzenie tytułu prawnego do zabytku;
- postanowienie WKZ na prowadzenie prac, które mają być przedmiotem dotacji;
- kosztorys wstępny (inwestorski) z uwzględnieniem cen zakupu materiałów niezbędnych do ich przeprowadzenia, zgodny z zaakceptowanym przez WKZ programem prac.

Wniosek o udzielenie dotacji - refundacji wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu konserwatorskim.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Radę Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje z budżetu Województwa Lubelskiego - zgodnie z uchwałą nr II/18/06 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, zmieniona uchwałą nr III/45/06 z dnia 28 grudnia 2006 r. oraz uchwałą XXXVIII/682/09 z dnia 9 grudnia 2009 r.

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2016 poz. 446) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez radę gminy.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem

ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły - wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwane przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilane ze środków budżetu państwa.

• Program Dom Kultury+

Organizatorem Programu Dom Kultury+ jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu Kultura - Interwencje jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym. Pilotażowa edycja programu odbyła się w 2013 r.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura - Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Bardzo Młoda Kultura. Wieloletni program wspierania edukacji kulturowej

Celem wieloletniego programu realizowanego w ramach Paktu dla Kultury przez Narodowe Centrum Kultury jest budowanie systemowych rozwiązań wzmacniających stymulowanie kreatywności i edukacji kulturowej przez 16 podmiotów wyłonionych w drodze konkursu - po jednym z każdego województwa.

Podstawowym celem programu jest wpieranie edukacji kulturowej w Polsce. Cel ten będzie urzeczywistniany przez realizację całego szeregu zadań pośrednich. Realizacja zadania odbywa się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2016 - 2018. O dofinansowanie w ramach programu mogą się ubiegać samorządowe instytucje kultury. Przy realizacji zadania wskazane jest nawiązanie współpracy poprzez zawarcie porozumienia lub utworzenie konsorcjum z następującymi podmiotami:

- kuratoriami oświaty, centrami i ośrodkami doskonalenia nauczycieli;
- publicznymi i/lub niepublicznymi instytucjami oświatowo - wychowawczymi;

- organizacjami pozarządowymi;
- instytucjami kultury;
- innymi podmiotami działającymi na polu edukacji kulturowej w województwie.

Każdy z wnioskodawców będzie mógł ubiegać się o dotację w wysokości od 300 do 900 tysięcy złotych na trzyletni okres realizacji dokumentu, a także wsparcie organizacyjne i merytoryczne od powołanego przez NCK zespołu zajmującego się jego obsługą. W ramach programu odbywać się będą doroczne spotkania wszystkich beneficjentów, w trakcie których będą się dzielić doświadczeniami i poszukiwać wspólnie rozwiązań.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2017

Programy na 2017 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:

- Kolekcje muzealne,
- Wspieranie działań muzealnych,
- Kultura ludowa i tradycyjna,
- Ochrona zabytków,
- Ochrona zabytków archeologicznych,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą,
- Badanie polskich strat wojennych.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dotacji na badania archeologiczne zgodnie z przyjętym Rozporządzeniem z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Rozporządzenie określa warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na:

- 1) badania archeologiczne prowadzone ze względu na planowane albo realizowane:

- a) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- b) roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co może doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

2) wykonanie dokumentacji badań archeologicznych, o których mowa w pkt. 1.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja ma na celu wzmocnienie współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

• Kreatywna Europa

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

• Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020

Powyższy program jest kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego, którego celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibę w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

• **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary, na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

• **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

• Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty decyzją Komisji Europejskiej C(2015)887 dnia 12 lutego 2015 r. Jest to podstawowy dokument służącym realizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020.

Działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają się w celu tematycznym nr 6: Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami, w Priorytecie inwestycyjnym 6 c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Jako uzasadnienie wybranego priorytetu wskazano, że zgodnie z celami UE, niezbędne są inwestycje w infrastrukturę, które wpłyną na zwiększenie możliwości zatrudnienia, w perspektywie długookresowej poprzez podniesienie konkurencyjności regionu. Dostrzeżono potencjalne możliwości w obszarze infrastruktury turystycznej i kulturalnej wykorzystującej walory przyrodniczo - krajobrazowe, czyste środowisko, a także bogactwo dziejów oraz spuściznę wielu przenikających się kultur. Na podstawie Umowy Partnerstwa podano zapis: zwiększenie konkurencyjności gospodarki i efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie.

• Ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r.

Głównym celem ustawy jest zapewnienie skuteczności i powszechnego charakteru działań rewitalizacyjnych, a także ich kompleksowości i wprowadzenia mechanizmów koordynacji. Ustawa określa programowanie, koordynację i tworzenie warunków do realizacji procesu rewitalizacji przez jej interesariuszy jako fakultatywne zadanie własne gminy. Głównymi adresatami ustawy są organy samorządu terytorialnego oraz mieszkańcy gmin, na terenie których znajdują się obszary zdegradowane i w których prowadzone będą działania rewitalizacyjne.

Obecnie ważnym źródłem finansowania działań rewitalizacji, pokrywającym się z pierwszym okresem obowiązywania ustawy, będą środki europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych (głównie EFS, EFRR oraz dodatkowo środki FS). Umowa Partnerstwa, czyli główny dokument ustanawiający ramy wdrażania środków unijnych w perspektywie budżetowej 2014 - 2020, wskazuje „miasta i dzielnice miast wymagające rewitalizacji” jako jeden z pięciu tzw. obszarów strategicznej interwencji. Zgodnie z dokonanymi szacunkami, na działania rewitalizacyjne w ramach wybranych priorytetów inwestycyjnych przeznaczona zostanie co najmniej równowartość 25 mld zł. Środki te będą głównie dotyczyć regionalnych programów operacyjnych (RPO). Do tej kwoty należy także doliczyć wkład własny beneficjentów.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest miasto Terespol;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze miasta Terespol;

Miasto Terespol jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 2 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Oba obiekty wpisane są do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 8). W miarę możliwości miasto zobowiązuje się do sprawowania opieki nad tymi obiektami, poprzez utrzymywanie ich w dobrym stanie technicznym, finansowania i przeprowadzania remontów oraz bieżących konserwacji. Miasto powinno dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobyków.

Tabela nr 8. Obiekty zabytkowe stanowiące własność miasta Terespol

LP.	ADRES	OBIEKT
1	ul. Topolowa 6g, dz. nr 1208/2	prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej
2	ul. Wojska Polskiego, dz. nr 1164	pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, wraz z ogrodzeniem i otoczeniem

W ostatnich czterech latach miasto przeznaczyło na ochronę zabytków 42 680,62 zł, w tym dotacja z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie - 22 500 zł:

- remont prochowni, który polegał na uszczelnieniu stropu prochowni w miejscu poprzecznych i podłużnych przerw dylatacyjnych - 2013 r.;
- remont prochowni - odbudowa wywietrzaków wentylacyjnych - 2014 r.

Na kolejne lata zaplanowane są prace konserwatorskie pomnika „Traktu Brzeskiego” - według kosztorysu inwestorskiego kwota 97 029,00 zł, jednak w chwili obecnej w budżecie brak jest środków finansowych.

Ważne jest aby finansowe wsparcie miasta w latach 2017 - 2020 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym

rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie miasta w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną miasta.

Zadania GPOnZ mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe miastu lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) miasto może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

Podsumowanie

GPOnZ wytycza kierunki polityki władz samorządowych w tak ważnych kwestiach jak ochrona i promocja lokalnych cech kulturowych.

Ważnym elementem przyjętego dokumentu jest rozwój i promocja walorów turystycznych miasta, z wykorzystaniem w tym celu obiektów zabytkowych, bogactwa przyrody oraz regionalnej tradycji.

Przyjęty dokument akcentuje rolę miasta w zachowaniu unikatowych cech obiektów zabytkowych oraz lokalnej specyfiki budowlanej poprzez uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego zagadnień związanych z ochroną zabytków.

GPOnZ podkreśla rolę całej społeczności lokalnej - właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, jednostek organizacyjnych gminy, władz samorządowych oraz wszystkich mieszkańców w zachowaniu miejscowego dziedzictwa kulturowego.

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;

9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej;
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;
16. Materiały udostępnione przez Urzędu Miasta w Terespolu;
17. Materiały konserwatorskie udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Białej Podlaskiej;
18. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Powiat Biała Podlaska, Tom VIII, Zeszyt 2, red. K. Kolendo - Korczakowa, A. Oleńska, M. Zgliński, Instytut Sztuki PAN, 2006;
19. Fortyfikacja tom IV. Fortyfikacja rosyjska na ziemiach polskich. Materiał z konferencji naukowej. TPF 1996 r.;
20. Terespol, [w:] The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust, t. 3, red. Sh. Spector, G. Wigoder, New York 2001, s. 1303;
21. <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/terespol/5,historia/>;
22. <http://twierdza.org/fortyfikacje-twierdzy-brzeskiej/prochownie/70-prochowania-terespol/>;
23. www.nid.pl;
24. www.nimoz.pl;
25. www.stat.gov.pl/gus;
26. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie miasta Terespol;
2. Tabela nr 2. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Terespol;
3. Tabela nr 3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków miasta Terespol;
4. Tabela nr 4. Analiza SWOT;
5. Tabela nr 5. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;

- 6.** Tabela nr 6. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
- 7.** Tabela nr 7. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr III;
- 8.** Tabela nr 8. Obiekty zabytkowe stanowiące własność miasta Terespol;
- 9.** Zdjęcie nr 1. Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa;
- 10.** Zdjęcie nr 2. Dzwonnica w zespole cerkwi prawosławnej pw. św. Jana Teologa;
- 11.** Zdjęcia nr. 3, 4. Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy, ul. Wojska Polskiego;
- 12.** Zdjęcie nr 5. Pomnik upamiętniający zakończenie budowy Traktu Brzeskiego, ul. Wojska Polskiego;
- 13.** Zdjęcie nr 6. Prochownia Terespol w zespole fortów Twierdzy Brzeskiej, ul. Topolowa 6g;
- 14.** Zdjęcie nr 7. Kaplica cmentarna pw. Zmartwychwstania Pańskiego, ul. Wojska Polskiego.